

Повернення праху П.І.Холодного з Цвинтаря на Волі м.Варшаві в Україну – це акт відновлення історичної справедливості, виконання нащадками умов його заповіту. Традиція вшанування його пам'яті, відновлена в 1990-х рр. у м.Києві, Львові, знайшла своє продовження у м.Кам'янець-Подільському та Хмельницькому. Сподіваємося, що найближчим часом з'являться нові дослідження, будуть реалізовані фундаментальні проекти наукового, мистецького характеру, які розкриють повною мірою діяльність Петра Івановича Холодного – патріота-інтелігента – котрий до останнього подиху жив і творив в ім'я України.

Список використаних джерел та літератури:

1. Голубець М. Холодний / М. Голубець. – Львів, 1926.
2. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополко. – Львів, 1939.
3. На пошану Петрові Івановичу Холодному. Збірник матеріалів (частина I) / упорядники І. Гах, О. Держко, О. Сидор, Р. Яців. – Львів, 1996.
4. Даниленко В. М. В ім'я України. Петро Іванович Холодний (1876-1930 рр.) / Даниленко В. М., Завальнюк О. М., Куриленко Г. О., Телячий Ю. В. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2006. – 206 с.
5. Петро Іванович Холодний (1876-1930 рр.). Життя в ім'я України : зб. статей і повідомлень за матеріалами Всеукраїнського круглого столу (14-15 груд. 2006 р., м. Кам'янець-Подільський). - Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2007. – 228 с.
6. Слободянюк П. Я. Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність П. І. Холодного в дослідженнях Ю. В. Телячого / П. Я. Слободянюк // Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 берез. 2013 р.). – Хмельницький : ПП Заколотний М. І., 2013. – С. 403–412.

**Анотація
Ю.В.Телячий**

Проблеми дослідження культурно-образовательної діяльності П.І.Холодного в історіографії та історико-джерелознавстві

В статті характеризується вклад Холодного Петра Івановича (1876-1930 гг.) в розвиток національного образования, науки и культуры. Конкретизируется периодизация его творческой биографии. Раскрываются проблемы изучения культурно-образовательной деятельности П.И.Холодного, существующие в отечественной историографии и источниковедении. Определяются приоритетные задачи на пути к созданию фундаментального комплексного исследования о П.И.Холодном со стороны историков, педагогов, искусствоведов.

Ключевые слова: Петр Иванович Холодный, культурно-образовательная деятельность, педагогика, искусство, биография.

**Summary
Y.V.Teliachiy**

Problems of Research of Cultural and Educational Activities of P.I.Kholodny in Historiography and Source Study

The contribution of Kholodny Petro Ivanovych (1876-1930) in the development of national education, science and culture is characterized in the article. The periodization of his creative career is concretized. The problems of studying his creative biography that exist in the national historiography and source study are disclosed. The priorities towards a fundamental comprehensive study on P. I. Kholodny by historians, educators, art critics are identified.

Key words: Petro Ivanovych Kholodny, cultural and educational activities, education, art, biography.
Дата надходження статті: «8» жовтня 2013 р.

УДК 378 (09) (477)

І.В.ФЕДОСОВА,

кандидат економічних наук, доцент
(м.Маріуполь)

**Джерела та стан дослідження розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні
(друга половина XIX – перша половина XX ст.)**

На основі аналізу здійснено історіографічний огляд джерел та з'ясовано стан розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні у другій половині XIX – першій половині XX ст. Виявлено, що у працях дослідників розглядалися різні аспекти функціонування вищих інженерно-технічних навчальних закладів; історія організації, становлення студентства і професорсько-викладацького складу; викладання в них технічних та загальноосвітніх предметів; специфіка діяльності (вік студентів, їхні обов'язки, іспити, місце розташування закладу, призначення лекцій, обов'язкових курсів, практичних занять, самостійної роботи та ін.); сутність, мета і завдання робітничих факультетів; погляди щодо порівняння ролі й місця технікумів у

забезпеченні технічної освіти; роль технічних установ у розвитку вітчизняного виробництва; проблеми підготовки інженерних кадрів; удосконалення системи управління вищим навчальним закладом; реформування системи вищої технічної освіти.

Ключові слова: *вищі інженерно-технічні навчальні заклади, історіографія, розвиток, організація, функціонування, реформування.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність теми підсилюється наявністю спільних завдань, що поставали в галузі реформування системи вищої інженерно-технічної освіти в Україні у період другої половини XIX – першої половини XX ст., і набувають нового звучання в сучасних умовах приєднання нашої країни до Болонського процесу. Це зумовлює необхідність узагальнення історико-педагогічного досвіду організації та реалізації вищої технічної освіти протягом заявленого періоду в Україні, врахування уроків минулого, оскільки лише системне, комплексне вивчення історії розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні у другій половині XIX – першій половині XX ст. дасть змогу не лише краще зрозуміти сучасні кардинальні перетворення, що відбуваються в цьому напрямі, а й спрогнозувати подальший перебіг трансформаційних процесів, орієнтованих на підсилення інженерної підготовки студентів вищої технічної школи.

Аналіз досліджень і публікацій... Відповідно до загальних тенденцій розвитку історико-педагогічної науки, дослідження проблеми розвитку інженерно-технічної освіти в Україні у другій половині XIX ст. – першій половині XX ст. можна розділити за трьома основними історіографічними періодами: 1) дореволюційний – друга половина XIX ст. – 1917 р. (А.Абрагамсон, Є.Андреев, Д.Жаринцов, Л.Кирпичов, В.Мухачов, П.Рубін та ін.); 2) радянський – 1917–1991 рр. (І.Агроскін, Л.Генс, Е.Камишева, І.Корнелюк, В.Кунтиш, В.Нікулін, В.Онопrienко, Я.Ряппо, Г.Таукач, О.Терпигорев, О.Цимбал, С.Шведов та ін.); 3) сучасний – українська та зарубіжна історіографія, починаючи з 1991 р. (З.Афанасьева, М.Буцко, А.Ворох, В.Кішаренко, М.Мірошниченко, В.Ніколаєнко, Є.Степанович, В.Тарасова, С.Ховрич, В.Янковий та ін.). Кожна із зазначених праць так чи інакше доповнила наукове поле новими моментами, але ґрунтовного та повного дослідження з даної проблематики нами не виявлено.

Формулювання цілей статті... Мета статті – здійснити історіографічний огляд джерел та з'ясувати стан розвитку вищої інженерно-технічної освіти в Україні у другій половині XIX – першій половині XX ст.

Виклад основного матеріалу... Історіографічну базу нашого дослідження склали праці минулого і сучасності, присвячені висвітленню історії створення, окресленню різних напрямів діяльності вищих технічних навчальних закладів у період другої половини XIX – першої половини XX ст. Спираючись на історичний підхід, серед цих праць можна виокремити ті, що вийшли друком у дореволюційний період (до 1917 р.), праці радянського періоду та наукові розвідки сучасних дослідників.

У контексті нашого дослідження на увагу заслуговує здійснений Д.Жаринцовим науковий огляд різних аспектів функціонування вищої технічної школи в країнах Західної Європи, зокрема, у Франції та Англії. Автор насамперед критикує притаманний французькій вищій технічній школі енциклопедизм, який позбавляв її випускників можливості активно залучатися до практичної діяльності за фахом [14, с.34].

Зважаючи на це, стверджує Д.Жаринцов, «нам не треба посилатися на французьку систему технічної освіти, як на приклад, який заслуговує наслідування» [14, с.34]. Такі приклади, вважає він, треба шукати в Німеччині чи Англії, скористатися досвідом цих країн у справі технічної освіти, вивчити їхні навчальні плани, які не вимагають від студентів ані енциклопедизму, ані вивчення метафізичних тонкощів прикладної математики [14, с.35].

Праця Є.Андреева «Школьное дело в России. Наши общие и специальные школы» [3], яка вийшла друком у 1882 р., стала результатом більш як сорокарічного періоду спостережень і досліджень (спочатку в ролі учня, потім викладача і професора, інспектора та декана і, нарешті, організатора шкіл). Автор звертається до висвітлення таких питань, як суспільна та економічна значущість технічної освіти; підготовка до навчання в технічних закладах, викладання в них технічних та загальноосвітніх предметів; особливості функціонування вищої школи, зокрема, технічних інститутів. Окрема увага надається розкриттю специфіки діяльності (вік студентів, їхні обов'язки, іспити, місце розташування закладу, призначення лекцій, необов'язкових курсів, практичних занять та ін.) у вищій технічній школі.

Наприкінці XIX – початку XX ст. окресленню діяльності вищих технічних навчальних закладів присвячено праці Л.Кирпичова [22], А.Абрагамсона [1], В.Ц-овского [52], П.Рубіна [38], В.Мухачова [29], Ілюстрований збірник матеріалів з історії виникнення Київського політехнічного інституту [16].

Висвітленню сутності, мети і завдань робітничих факультетів (робфаків) присвячено працю С.Шведова [53]. За його словами, робфак – це тип загальноосвітньої школи, основне призначення якої полягає в тому, щоб за короткий термін (3 роки на денному і 4 роки на вечірньому відділеннях) підготувати найбільш здібних робітників і селян до проходження курсу вищої школи. На ці факультети приймалися робітники і селяни у віці від 18 до 30 років, які мали не менше трьох (підвищувався залежно від віку) років виробничого стажу.

Зазвичай робфаки створювалися при вищій школі на правах факультету, але були й такі, що діяли самостійно [53].

На сторінках педагогічної преси, що виходила друком наприкінці 1920-х рр., з'являються праці, в яких набули відображення погляди щодо порівняння ролі й місця технікумів у забезпеченні технічної освіти на Заході та в різних республіках СРСР. Такою стала, наприклад, стаття Я.Ряпшо «Проблема технікумів у радянській освітній системі», надрукована в журналі «Шлях освіти» [39]. Згідно з його поглядами, цільове настановлення технікумів у країнах Західної Європи, зокрема в Німеччині, полягало в тому, щоб «підготувати спеціалістів високої кваліфікації відповідно до тривалості курсу навчання». Базувалися ці заклади на освітній базі від 10 до 12 років [39, с.30].

У РРФСР, за словами Я.Ряпшо, технікуми вибудовувалися над 7-літньою школою, мали переважно чотирирічний курс навчання. Учні, які пройшли перші два курси в технікумах, мали право переходити на перший курс ВУЗу, що вони й робили. Ті, хто закінчив повний курс технікуму в РРФСР, могли переходити на другий курс ВУЗу. Такий порядок, на переконання Я.Ряпшо, позбавлений доцільності, адже він призводить до того, що «значні кадри технікумів орієнтуються не на виробництво, а на ВУЗ». Звідси основне завдання технікуму – підготовка кваліфікованих кадрів для виробництва губить своє значіння і стає другорядним завданням» [39, с.31].

Акцентуючи на самостійній роботі студентів як такій, що посідає одне з провідних місць у навчальному процесі вищої школи, І.Агроскін подає огляд її стану на початку 1940-х рр. [2]. На його погляд, організація самостійної роботи студентів ще не набула необхідного визнання та організації, характеризується низкою недоліків, серед яких помітне місце належить відсутності чіткості в організаційних формах і методах налагодження самостійної роботи студентів. І.Агроскін переконаний, що самостійна робота не може і не повинна розглядатися як особливий вид занять, що відбуваються у спеціально відведений час, цей вид навчальної роботи студентів є «органічною складовою усієї системи педагогічного процесу» [2, с.2].

У радянській українській історіографії наявні дослідження з історії окремих вищих технічних навчальних закладів, які діяли в Україні [11; 13; 20; 37].

У 1941 р. вийшла праця «Донецький індустріальний інститут за 20 лет. 1921–1941 гг.» [12]. Це короткий нарис з історії Інституту за 20 років, який містить опис тогочасного стану навчального закладу, розкриває його роль у розвитку вітчизняного виробництва протягом заявленого періоду.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад вищої технічної освіти зробив О.Терпигорев, наголошуючи на необхідності поєднання науково-теоретичної підготовки фахівців з практикою [45]. Ним написані праці з навчально-методичних питань вищої технічної освіти, на сторінках яких висвітлюються питання змісту і структури навчальних планів, а також методи викладання в вищих технічних, переважно гірничих, навчальних закладах. Дослідник прагнув визначити особливості навчального процесу, пов'язані насамперед з вивченням спеціальних дисциплін, а також винайти загальні для них методичні правила. Особливу увагу звертав на розробку проблем практичної підготовки фахівців і, зокрема, організації і методики проведення практичних занять і виробничої практики.

До першого тому збірника документів і матеріалів «Из истории Киевского политехнического института» ввійшли найбільш важливі документи, в яких висвітлено історію організації КПІ, становище студентства і професорсько-викладацького складу. У вступній частині збірника представлено документи, які розкривають організаційні заходи зі створення цього вищого технічного навчального закладу, залучення до роботи в ньому видатних фахівців, а також молодих перспективних науковців. Тут розміщені відомості про перший випуск студентів КПІ, викладені в доповідній записці голови екзаменаційної комісії Д.Менделєєва [15]. Документи розташовані в хронологічному порядку, відповідно до історичного розвитку Росії, що дає змогу простежити історію розвитку КПІ від часу створення інституту до революційних подій 1917 р.

Книжка, підготовлена О.Цимбал та В.Нікуліним, – це коротка історія на півстолітнього розвитку одного з вищих технічних навчальних закладів України – Одеського політехнічного інституту [32]. За свідченням авторів, інститут від часу свого заснування до 1966 р. підготував 17 тисяч інженерів; його випускники брали участь в індустріалізації країни, будували нові заводи, фабрики та електростанції. У праці показана роль учених інституту в перебудові промислового виробництва для воєнних потреб.

Наукову літературу 70–80-х рр. ХХ ст., на сторінках якої піднімалися різні аспекти проблеми підготовки інженерних кадрів у вищих технічних навчальних закладах, можна поділити на декілька груп.

До першої групи належать публікації, в яких на широкому загальносоюзному матеріалі показана роль вищої школи у підготовці фахівців з вищою інженерною освітою.

До цієї групи належать праці В.Онопрієнка [34], колективні огляди «Вища школа на шляху перебудови» [8] та «Технический прогресс и вузь» [46].

Основний недолік цих праць – розгляд вищої школи України як невід’ємної складової вищої школи СРСР, оминаючи особливості розвитку вітчизняної вищої технічної освіти.

Другу групу становлять праці, які безпосередньо стосуються проблеми підготовки інженерних кадрів. Тут треба згадати працю Г.Таукач, на сторінках якої викладено положення теорії інженерної спеціалізації, наведено методику комплексного оцінювання основних характеристик, що використовувалися під час організації інженерної праці; акцентується на питаннях теорії інженерної спеціалізації, що охоплювала три цикли підготовки: загальнонауковий і загально технічний, загально професійний, спеціальний [44].

Серед недоліків цієї праці слід назвати стандартизацію у викладенні матеріалу, висвітлення розвитку вищої школи, підготовки інженерних кадрів як простої еволюції, поступального впровадження в практику праць класиків марксизму-ленінізму, що набували відображення у постановах комуністичної партії та радянського уряду.

Дослідження І.Корнелюка присвячене вивченню питань удосконалення системи управління вищим навчальним закладом на прикладі вищих політехнічних інститутів [23]. Серед вищих технічних навчальних закладів, що слугували об’єктами дослідження, виокремлено й заклади України – Харківський, Львівський та Одеський політехнічні інститути.

У контексті науково-технічних перетворень, що мали місце на початку 1970-х рр. досліджує проблему підготовки інженерів Л.Генс [10]. За вихідний методологічний принцип аналізу системи планування підготовки інженерів обрано вивчення практики їх використання в народному господарстві. Це дало Л.Генс змогу розглянути механізм планування з погляду результатів його функціонування, виявити позитивні моменти та недоліки.

Методологічні проблеми професійної підготовки інженерних кадрів стали предметом наукової розвідки Е.Камишева [18]. Наголошуючи на тому, що проблема підготовки інженерних кадрів за своєю сутністю є складною і багато аспектною, автор акцентує на необхідності застосування системного підходу до її вивчення, що спирається на детальний аналіз динаміки і сучасного стану всієї сфери використання інженерної праці як об’єктивного критерію розвитку вищої технічної школи.

Активізація уваги до проблеми інженерних кадрів припадає на 80-ті рр. ХХ ст. З’являються публікації О.Карпущина та В.Куценка «Студент сьогодні – спеціаліст завтра» [19], О.Слюсаренка та В.Гусева [41], монографія, підготовлена колективом науковців КПП «Система підготовки інженерних кадрів в вузе» [40], монографія Я.Калакури та В.Власюка «Трудовое воспитание студентов» [48].

Наприкінці 1980-х рр. з’являється дослідження В.Кунтиша, присвячене проблемі розвитку професійних якостей інженера-педагога у студентів вищої технічної школи [25]. Ґрунтуючись на виявлених у процесі емпіричного дослідження недоліках у підготовці студентів вищої технічної школи (інертність і невідповідність виховання студентів вимогам виробництва, відмежування керівників і викладачів втузів від реальних умов майбутньої професійної діяльності), В.Кунтиш пропонує динамічну модель сучасного йому спеціаліста – функціональну психологічну професійну структуру особистості як «цілісність взаємопов’язаних умінь та основних значущих особистісних якостей, на розвиток яких має спрямовуватися увага всіх підсистем втузу, починаючи з відбору абітурієнтів і на всіх курсах аж до випуску» [25, с.12].

У праці «Харьковский политехнический институт» [49] висвітлюється історія становлення і розвитку цього вищого технічного навчального закладу за 100-літній період. Згідно з обраним авторами підходом, у книзі представлені матеріали, які стосуються таких історичних періодів, як: дожовтневий період (1885–1917), перемога Жовтня і боротьба за створення радянської вищої школи (1917–1929), роки довоєнних п’ятирічок (1930–1941), роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945), відбудова народного господарства і подальший розвиток соціалістичного суспільства (1946–1960), умови розвинутого соціалізму (1961–1985). На сторінках праці представлена коротка характеристика подій, які мали місце в інституті кожного року, починаючи з 1870. Багато уваги приділяється висвітленню конкретних персоналій – професорів, викладачів і студентів, які працювали або навчалися в Харківському політехнічному інституті протягом заявленого періоду.

У книзі Є.Степановича досліджуються процеси розвитку вищої спеціальної освіти в Україні як системи [42]. Для нашого дослідження певний інтерес становлять матеріали, в яких представлено

аналіз діяльності технологічного інституту в Харкові, політехнічного інституту в Києві та Катеринославського гірничого інституту. Окрема увага на сторінках книги приділяється висвітленню соціально-економічних передумов виникнення зазначених вищих навчальних закладів. Ґрунтуючись на вагомих архівних матеріалах, автор розкриває систему навчання студентів, показує процес удосконалення програм ВНЗ відповідно до запитів народного господарства.

У дисертаційному дослідженні М. Мірошніченко, яке присвячене розгляду особливостей функціонування вищої школи радянської України у 1920–1928 рр., стверджується, що в заявлений період процес перетворень, які мали місце у вищій школі, підпорядковувався класовому принципу. Вищі навчальні заклади перетворюються на звичайні професійні школи [28]. У роботі розкрита сутність і зміст реформи, що запроваджувалася в УСРР у досліджуваний період, принципові основи партійно-державної політики щодо освітянських проблем; досліджено процес становлення та функціонування нових організаційних форм вищої школи, методи реалізації навчального процесу.

Серед сучасних праць, присвячених Одеському політехнічному інституту, слід назвати довідкове видання «Одеський державний політехнічний університет» [33], на сторінках якого подано коротку історичну довідку про створення цього вищого технічного навчального закладу, представлені відомості про керівників інституту, керівників факультетів і завідувачів кафедрами, професорів і докторів наук, доцентів і кандидатів наук, старших викладачів та асистентів, науково-виробничий персонал, навчально-допоміжний і забезпечуючий персонал, які працювали в Одеському політехнічному інституті у період від моменту його створення до 1998 року.

Про минуле і сучасне Державного університету «Львівська політехніка» дає уявлення книга М. Буцко та В. Кипаренка [5]. Згідно з наведеними в праці даними, цей навчальний заклад протягом своєї діяльності йменувався: Технічна академія (1844–1877), Політехнічна школа (1877–1921), Львівська політехніка (1921–1939), Політехнічний інститут (1939–1993) і від початку свого існування «був осередком технічної освіти і технічної науки» [5, с. 5]. На підтвердження цієї думки в книзі подаються прізвища знаних авторитетів, професорів, завідувачів кафедрами, які працювали в цьому закладі в різні історичні періоди.

У колективній праці під назвою «Київський політехнічний інститут: нарис історії» висвітлено історію одного з найстаріших і найавторитетніших вищих технічних навчальних закладів України, розкрито його структуру, основні етапи діяльності. Особливу увагу приділено найбільш вагомим досягненням у підготовці висококваліфікованих інженерних кадрів, діяльності провідних наукових шкіл і напрямів, які й нині сприяють подальшій розбудові української економіки, науки і техніки [21]. Окреслюючи основні моменти в діяльності КПФ, автори виокремлюють і деталізують періоди 1898–1917 рр., 1917–1941 рр., 1941–1960 рр., 1960–1980 рр., розкривають зміст роботи факультетів, характер міжнародних зв'язків, визначають перспективи розвитку інституту.

У 1997 р. вийшов друком короткий історичний нарис, присвячений Криворізькому технічному університету [24]. На його сторінках відтворена багатогранна діяльність колективу університету за 75 років його існування. Представлені матеріали висвітлюють діяльність його співробітників, спрямовану на реалізацію завдань з реформування вищої освіти в Україні, розглядаються шляхи вдосконалення навчально-виховного процесу на різних етапах розвитку навчального закладу. Автори нарису висвітлюють головні напрями наукових досліджень, які здійснювалися силами вчених, окремо розглянуто соціальну сферу діяльності ректорату і профспілкової організації.

У «Нарисах з історії технічної освіти на Житомирщині» [30] подається історія становлення і розвитку технічної освіти на Житомирщині. На підставі архівних документів та публікацій автори розкривають історію становлення професійно-технічної, середньої та вищої освіти в краї. Значна увага приділяється висвітленню ролі Житомирського інженерно-технологічного інституту у підготовці фахівців для народного господарства області, України та інших країн.

Історичний нарис про Катеринославський єврейський політехнічний інститут (заснований у 1916 р.) написаний на основі матеріалів фонду Центрального державного архіву органів влади і державного управління України Дніпропетровського облдержархіву [6]. Праця містить відомості, які стосуються історії створення інституту, його професорського складу, директорів закладу, навчальних планів, розкривається сутність тих перетворень, яких інститут зазнавав протягом 1917–1921 рр.

Висвітленню історії першого вищого навчального закладу в Донбасі присвячено працю «Історія Донецького державного технічного університету» [17], на сторінках якої подано головні події, які стосуються цього вищого закладу а такі періоди: 1921–1926 рр., 1926–1934 рр., 1935–1941 рр., 1941–1945 рр., 1945–1960 рр. Помітне місце в представлених матеріалах відводиться опису особливостей його функціонування в останні десятиліття ХХ ст., зокрема, розкриттю основних напрямів діяльності його інститутів, факультетів, кафедр та інших підрозділів. Акцентується на

найважливіших досягненнях у підготовці висококваліфікованих інженерних кадрів, діяльності провідних наукових шкіл, що діяли в цей час.

Серед сучасних праць, присвячених Київському політехнічному інституту, слід назвати праці З.Афанасьевої [4], В.Тарасової [43], С.Ховрича [50; 51] та ін.

До характеристики основних обставин, що зумовили відкриття в Києві вищого технічного навчального закладу, звертається В.Янковий [54]. Подаючи таку характеристику, він констатує, що у другій половині XIX ст. динамічних змін набував промисловий сегмент міста. Сутність цих змін полягала не тільки в кількісному зростанні промислових підприємств, що свідчило про поживлення економічного життя, а і в якісному переході до фабрично-заводської стадії розвитку промисловості. Великі механізовані фабрики і заводи, обладнані передовими на той час паровими двигунами, «вітисняли невеликі мануфактурні підприємства з ручною працею» [54, с.131].

Проблема технічної освіти в Наддніпрянській Україні стала предметом наукових розвідок С.Ховрича, який стверджує, що особливої актуальності вона набула в останні два десятиліття XIX ст. Аналізуючи ситуацію, що склалася у другій половині XIX ст. на Наддніпрянщині (брак вітчизняних працівників з вищою освітою на виробництві, засилля іноземних фахівців, ускладнення умов праці на підприємствах через упровадження машин, робота на яких потребувала спеціальної підготовки), С.Ховрич стверджує, що все це стало причиною «появи на межі двох минулих століть Харківського технологічного, Київського політехнічного і Катеринославського гірничого інститутів» [50, с.55].

Акцентуючи увагу на спільності завдань реформування системи вищої технічної освіти в Україні, що поставали в певні періоди минулого, та сучасними умовами її функціонування, А.Ворох обрав предметом свого наукового дослідження особливості розвитку вищої технічної освіти в Україні протягом 20–30-х рр. XX ст. [9].

Ґрунтуючись на вагомій джерелознавчій базі, А.Ворох виокремлює та характеризує провідні тенденції розвитку вищої технічної освіти.

Вагомий внесок у розкриття історії Київського політехнічного інституту робить праця «Політехнічний інститут Імператора Олександра II в Києві [36], на сторінках якої повідомляється, що для роботи в КПІ відразу після його заснування були запрошені викладачі і наукові кадри найвищої кваліфікації з Петербурга, Москви, Київського університету.

Ґрунтовні й різнобічні відомості щодо діяльності КПІ, засновані на архівних та історичних матеріалах, містить розвідка «КПІ: від першого кроку до першого випуску», підготовлена групою авторів [26].

У третьому випуску іміджевого збірника «Випускники НТУУ «Київський політехнічний інститут» із серії «Літопис вищих навчальних закладів» міститься інформація про випускників, підприємства та установи, в яких вони працюють, що дає змогу простежити рівень підготовки інженерних кадрів та його відповідності потребам сьогодення [7].

Історичний нарис «Технічна освіта на Кіровоградщині» став підсумком роботи науковців Кіровоградського національного технічного університету та Державного архіву Кіровоградської області [47]. На сторінках книги простежується історія Кіровоградського національного технічного університету, що пройшовши шлях від Єлисаветградського вищого земського реального училища до Єлисаветградського вечірнього робітничого технікуму імені В.І.Леніна, надалі Зінов'ївського вечірнього інституту сільськогосподарського машинобудування, Кіровоградської філії Харківського політехнічного інституту, Кіровоградського інституту сільськогосподарського машинобудування, набув свого сучасного статусу. Кожному з цих навчальних закладів, що діяли на різних історичних етапах, присвячуються окремі розділи, в яких розкриваються передумови його створення та основні напрями діяльності.

У 2010 р. виходить друком праця за редакцією В.Ніколаєнка «Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку», присвячена 125-річчю цього вищого технічного навчального закладу [31]. На її сторінках розглядаються основні етапи розвитку одного з найстаріших ВНЗ України, розкрито життя і діяльність багатотисячного колективу, політичних і громадських організацій інституту. Тут знаходимо прізвища студентів і викладачів, які були учасниками революцій, національно-визвольних змагань, залучалися до відбудови країни, індустріалізації, будівництва промислових гігантів, освоєння новітніх виробничих процесів.

Висновки... Завершуючи історіографічний огляд літератури, можна констатувати, що всі представлені дослідження мають певну наукову цінність з огляду нагромадження, систематизації і первинної інтерпретації вагомому масиву матеріалу з історії становлення і розвитку вищої технічної освіти і підготовки інженерних кадрів у другій половині XIX – першій половині XX ст. Однак подані в них окремі твердження, погляди, висновки потребують уточнення й переоцінку з погляду сучасності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Абрагамсон А. Киевский политехнический институт / А. Абрагамсон. – К., 1898. – 20 с.
2. Агроскин И. И. Самостоятельную работу студентов – в центр внимания / И. И. Агроскин // Вестник высшей школы. – 1940. – № 11. – С. 1–3.
3. Андреев Е. Школьное дело в России. Наши общие и специальные школы / Е. Андреев. – Спб., 1882. – 199 с.
4. Афанасьева З. До історії Київського політехнічного інституту Імператора Олександра II / З. Афанасьева // Пам'ять століть. – 2007. – № 4–5. – С. 123–131.
5. Буцко М. І. Державний університет «Львівська політехніка» (1844–1994) / М. І. Буцко, В. Г. Кипаренко. – Львів : Вид-во Держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1994. – 164 с.
6. Быстряков А. Г. История Екатеринославского политехнического института (1916–1921) / А. Г. Быстряков. – Днепропетровск : Січ, 1999. – 64 с.
7. Випускники КПІ. Літопис вищих навчальних закладів. – К. : Болгов Медіа Центр, 2006. – Вип. 3. – 160 с.
8. Вища школа на шляху перебудови. – К., 1989. – 76 с.
9. Ворох А.О. Развитие вищої технічної освіти в Україні (20 – 30-ті рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. О. Ворох. – Луганська, 2006. – 20 с.
10. Генс Л. А. Научно-техническая революция и пути совершенствования планирования подготовки инженеров : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук : спец. 08.0001 «Политическая экономия» / Л. А. Генс. – М., 1972. – 19 с.
11. Дніпропетровський гірничий інститут. 1889–1949. – Дніпропетровськ, 1949. – 88 с.
12. Донецкий индустриальный институт за 20 лет. 1921–1941 гг. – Сталино : Изд. Донецкого индустр. ин-та, 1941. – 133 с.
13. Екатеринославский горный институт имени Т. Артема-Сергеева: К предстоящему юбилею 1899–1924 гг. – Екатеринослав, 1924. – 71 с.
14. Жаринцов Д. О высших технических школах / Д. Жаринцов // Записки Императорского Русского технического общества. – 1898. – № 1–4. – С. 29–45.
15. Из истории Киевского политехнического института: сб. документов и материалов. – Т.1 (1898–1917 гг.). – К. : Изд-во Киевск. ун-та, 1961. – 386 с.
16. Иллюстрированный сборник материалов к истории возникновения в Киеве политехнического института. – К., 1914. – 16 с.
17. Історія Донецького державного технічного університету. – Донецьк : Вид-во «Юго-Востоку», 2001. – 362 с.
18. Камышев Э. Н. Некоторые методологические проблемы профессиональной подготовки инженерных кадров : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филос. наук : спец. 090002 «Теория научного коммунизма» / Э. Н. Камышев. – Томск, 1972. – 17 с.
19. Карпухин О. И. Студент сегодня – специалист завтра / О. И. Карпухин, В. А. Куценко. – М., 1983. – 144 с.
20. Киевский индустриальный институт. Юбилейный сборник к 40-летию института. – К., 1939. – 144 с.
21. Київський політехнічний інститут: нарис історії / [Беяков Г. Ф., Василенко Є. С., Волков М. Ф. та ін.]. – К. : Наукова думка, 1995. – 320 с.
22. Кирпичев Л. В. Десятилетие Харьковского практического технологического института. 1885 – 1895 / Л. В. Кирпичев. – Х., 1895. – 46 с.
23. Корнелюк И. А. Некоторые вопросы совершенствования системы управления высшим учебным заведением (на примере крупных политехнических институтов) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук : спец. 08.594 «Экономика, организация и планирование народного хозяйства (по отраслям)» / Корнелюк И. А. – Л., 1971. – 28 с.
24. Криворізький технічний університет. Короткий історичний нарис (1922–1997): [для викладачів і студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. В. Ф. Бизова]. – Кривий Ріг : Мінерал, 1997. – 117 с.
25. Кунтыш В. Г. Развитие профессиональных качеств инженера-педагога у студентов технического вуза : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Кунтыш В. Г. – Л., 1989. – 18 с.
26. Лиховодов В. І. КПІ: від першого кроку до першого випуску / Лиховодов В. І., Любомудрова А. Л., Лиховодов Е. В. – К. : Генеза, 1998 – 103 с.
27. Материалы по индустриально-техническому образованию. – Х., 1925. – 46 с.
28. Мірошніченко М. І. Вища школа Радянської України в 1920–1928 рр.: проблеми розвитку, досвід, уроки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.02 «Вітчизняна історія» / Мірошніченко М. І. – К., 1993. – 16 с.
29. Мухачев В. М. Двадцатилетие Харьковского технологического института. 1885–1910 / В. М. Мухачев. – Х., 1910. – 108 с.
30. Нариси з історії технічної освіти на Житомирщині / [за ред. Б.А.Кругляка]. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 94 с.
31. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885 – 2010 / уклад: В. І. Ніколаєнко, В. В. Кабачек, С. І. Мешкова [та ін.]; за ред. В. І. Ніколаєнка. – Х. : НТУ «ХПІ», 2010. – 408 с.

32. Одесский политехнический институт. Краткий исторический очерк (1918–1966) / авторы-составители: Е. И. Цымбал, В. В. Никулин. – К. : Изд-во Киев. ун-та, 1966. – 219 с.
33. Одеський державний політехнічний університет. 1918–1998: Довідникове видання / за ред. В. П. Малахова. – Одеса : ОДПУ: Астропринт, 1998. – 168 с.
34. Оноприенко В. И. Становление высшего технического образования на Украине / В. И. Оноприенко. – К., 1980. – 139 с.
35. Очерки истории профессионально-технического образования в СССР / [под ред. С. Я. Батышева]. – М. : Педагогика, 1981. – 352 с.
36. Політехнічний інститут Імператора Олександра II в Києві. КІІ. Перше століття: історичний огляд. – К. : Такі справи, 2007. – 86 с.
37. Развитие Днепропетровского горного института имени Артема (Сергеева) за период 1920–1926 гг. и его состояние на 1 января 1927 г. – Днепропетровск, 1927. – 122 с.
38. Рубин П. Г. Исторический очерк возникновения Екатеринославского Высшего горного училища и его деятельность за первое десятилетие (1899–1909) / П. Г. Рубин. – Екатеринослав, 1909. – 16 с.
39. Ряпко Я. Проблема технікумів у радянській освітній системі / Я. Ряпко // Шлях освіти. – 1928. – № 7. – С. 30–41.
40. Система подготовки инженерных кадров в вузе. – К. : Вища школа, 1987. – 184 с.
41. Слюсаренко А. И. В борьбе за повышение эффективности научных исследования / А. И. Слюсаренко, В. И. Гусев. – К., 1982. – 22 с.
42. Степанович Е. П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в. / Евгений Петрович Степанович / [отв. ред. Е.И. Луговая]. – К. : Наук. думка, 1991. – 100 с.
43. Тарасова В. Н. Высшее инженерное образование России (последняя четверть XIX – начало XX в.) / В. Н. Тарасова. – М., 2001. – 117 с.
44. Таукач Г. Л. Теория инженерной специализации. Организационно-технологическое проектирование инженерной деятельности и системы подготовки повышения квалификации инженеров-строителей / Г. Л. Таукач. – К. : Вища школа, 1979. – 126 с.
45. Терпигорев А. М. О высшем техническом образовании в СССР / Терпигорев Александр Митрофанович. – М. : Высшая школа, 1961. – 64 с.
46. Технический прогресс и вузы. – Х., 1982. – 129 с.
47. Технічна освіта на Кіровоградщині: історичний нарис. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2009. – 240 с.
48. Трудовое воспитание студентов. – К. : Вища школа, 1984. – 59 с.
49. Харьковский политехнический институт. 1885–1985: история развития. – Х. : Вища школа, 1985. – 223 с.
50. Ховрич С. М. З історії розвитку вищої технічної освіти в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах Київського політехнічного інституту) / С. М. Ховрич // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 55–63.
51. Ховрич С. Київська політехніка – світоч дореволюційної інженерної освіти України / С. М. Ховрич // Київська старовина. – 2005. – № 5. – С. 159–163.
52. Ц-овский В. Киевский политехнический институт. – К., 1989. – 142 с.
53. Шведов С. Роль и значение рабочего факультета в системе народного образования СССР / С. Шведов // Научный работник. – 1926. – № 1. – С. 99–107.
54. Янковий В. Київська політехніка: передумови заснування / В. Янковий // Пам'ять століть. – 2005. – № 1. – С. 131–136.

Аннотація

І.В.Федосова

Источники и состояние исследования развития высшего инженерно-технического образования в Украине (вторая половина XIX – первая половина XX ст.)

На основе анализа осуществлен историографический обзор источников и выяснено состояние развития высшего инженерно-технического образования в Украине во второй половине XIX – первой половине XX ст. Обнаружено, что в трудах исследователей рассматривались разные аспекты функционирования высших инженерно-технических учебных заведений; история организации, положение студенчества и профессорско-преподавательского состава; преподавание в них технических и общеобразовательных предметов; специфика деятельности (возраст студентов, их обязанности, экзамены, место расположения заведения, назначения лекций, необязательных курсов, практических занятий, самостоятельной работы и т.п.); сущность, цель и задание рабочих факультетов; взгляды относительно сравнения роли и места техникумов в обеспечении технического образования; роль технических учреждений в развитии отечественного производства; проблемы подготовки инженерных кадров; усовершенствование системы управления высшим учебным заведением; реформирование системы высшего технического образования.

Ключевые слова: высшие инженерно-технические учебные заведения, историография, развитие, организация, функционирование, реформирование.

Summary

I.V.Fedosova

Original Sources and State of Research in the Development of Higher Engineering and Technical Education in Ukraine (the Second Half of the 19th - Early 20th Centuries)

The historio-graphical review of original sources was made on the basis of analysis and the state of the development of higher engineering and technical education in Ukraine in the second half of the 19th – early 20th century was described. Different aspects of higher engineering and technical schools' function were described in the

works of researchers. There were the history of organization, the position of students and the university staff; teaching technical knowledge and general subjects; specificity of activity (students' age, duties, examinations, school location, the purpose of lectures, optional courses, workshops, individual work etc.); the essence, purpose and objectives of working departments; views on comparison of the role and place of colleges in providing technical education; the role of technical institutions in the development of domestic production; the problem of engineering personnel training; the improvement of the system of higher education establishments management; the reforming of higher technical education system.

Key words: *higher engineering and technical educational establishments, historiography, development, organization, functioning, reforming.*

Дата надходження статті: «8» серпня 2013 р.

УДК 37.011: (477)

В.Л.ФЕДЯЄВА,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Херсон)*

До проблеми систематизації джерельної бази дослідження теорії, історії та практики сімейного виховання

Стаття є стислим викладом результатів дослідження, присвяченого проблемі систематизації джерельної бази теорії, історії та практики виховання дітей у сім'ї в сучасній історико-педагогічній науці. У статті представлено конкретні аспекти теоретичного вивчення окремих питань сімейного виховання у різних наукових галузях: філософії, історії, соціології, фамілістики демографії, економіки, юриспруденції, психології, педагогіки, медицини, етнографії тощо. Автор аналізує витoki становлення теоретичних основ виховання дитини у сім'ї як історико-педагогічної проблеми, джерела її дослідження та їх класифікацію; репрезентує систематизацію груп наукових робіт за напрямом і проблемою дослідження у вітчизняному історико-педагогічному дискурсі.

Ключові слова: *сім'я, сімейне виховання, джерельна база дослідження, історико-педагогічна наука.*

Сім'я була, є і буде складною підсистемою суспільства, що виконує різноманітні соціальні функції. Тож, сім'я як соціальний інститут, її історія, сімейне виховання входять у дослідницьке поле багатьох суспільствознавчих наук: філософії, історії, соціології, фамілістики як галузі соціології, що досліджує сім'ю та шлюб [11; 7], демографії, економіки, юриспруденції, психології, педагогіки, медицини, етнографії тощо. Кожна з цих наук певним чином дотична й до питань сімейного виховання, оскільки воно пронизує всі аспекти життєдіяльності сім'ї. Таким чином, кожна наукова галузь у межах свого предмету вивчає певні характеристики історії сім'ї, її сучасний стан і функції, а відповідно – вплив цих функцій на сімейне виховання.

Як і кожна наукова галузь сімейна педагогіка має джерельну базу дослідження, особливість якої полягає у вивченні наукової літератури вищезазначених наук. Так, філософія обґрунтовує систему загальних принципів і способів пізнання, тому для сімейної педагогіки вона є теоретичним підґрунтям осмислення досвіду сімейного виховання, наукових праць у цій галузі, творення на цій основі педагогічних концепцій тощо. Демографія і соціологія вивчають стан і тенденції розвитку сім'ї, що, в свою чергу, сприяє визначенню державної сімейної політики. В полі зору демографії знаходяться проблеми складу сім'ї (за віком, національною приналежністю, етнорегіональний підхід тощо), реалізація сім'єю економічної функції, співвідношення поколінь, народження дітей тощо. Соціологія сім'ї розглядає сім'ю як соціальний інститут, як універсальний фактор соціалізації дитини. В дослідницькому полі соціології знаходяться такі питання, як типи, моделі, функції сім'ї, їх вплив на виховання дітей. Економіка вивчає господарську функцію сім'ї, її забезпеченість житлом, роботою, стан вирішення питання дитячого харчування, одягу, іграшок, книг тощо. Юриспруденція визначає нормативно-правові основи сім'ї, шлюбу, виховання дітей в сім'ї, зокрема регламентує права і обов'язки дітей та батьків. Історія вивчає становлення сімейного виховання, його еволюцію на різних етапах історичного розвитку суспільства, вплив соціально-культурного процесу на сімейне виховання тощо. Особливе місце в історичному процесі приділяється питанням етнорегіонального історичного розвитку сім'ї, а відповідно – історичним традиціям і формам виховання. Об'єктом вивчення психології є сім'я як мала соціальна група. В цьому науковому полі